

Történelem.

Szellemi műveltségünk Mohácsig.

(Összefoglalás.)

III. osztály.

I. Előkészítés. 1. Számonkérés. A középkori intézmények bomlásáról tanultak számonkérése.

2. Áthajlás. Széchenyi mondotta: „*A kiművelt emberfők számától függ a nemzet nagysága, ereje.*”

3. Célkitűzés.

II. T á r g y a l á s.

1. *A honfoglaló magyarság szellemi műveltsége.* A magyar nép ősműveltségére egykori vallása, erkölcsi és családi élete, szellemi és anyagi fejlettsége derít fényt. Mi most csak a szellemi műveltséggel foglalkozunk.

Őseink műveltsége már a honfoglalás körében jóval fejlettebb volt az itt járt rokonnépekénél (hún. avar. besenyő. kún), amit annak köszönhettek, hogy már történelmünk kezdetén a *bolgár-törökség* hatása alá kerültek s vándorlásaik folyamán végig megmaradtak az *ogur-kazár* művelődés körében. Ez pedig nemcsak a maga külön kultúráját növelte, hanem kelet és dél felől (Perzsia, Szíria. Kis-Ázsia és Bizánc) állandóan perzsa, arab, örmény és görög-római művelődési elemeket is vett fel magába.

Őseink műveltségének gyökerei tehát a bolgár-török kultúra talajába kapaszkodtak. Ez a kultúra pedig annakidején igen magasfokú volt.

Igy érthető, ha őseink szellemi műveltségére mindenekelőtt *államalkotó képességük* (fejedelemsválasztás, vérszerződés) a jellemző.

Hadi tudományuk (Bölcs Leó) és hadiszervezetük messze felülmúlta a nyugati népekéét. Seregüket ezredekre, századokra, tizedekre osztották. Csatarendjüket több kisebb-nagyobb csapatból álló, könnyen mozgó, egymástól térközzel elválasztott csatasor alkotta. Ez előtt „*lesek*” állottak, mögötte tartalékserreg volt a málhával, vezetéklavakkal, szarvasmarhákkal. Kedvelték a cselvetést is.

Vallási fejlődésük átment mindazon fokokon, amelyeken a legtöbb népé. Ennek központjában kezdetben az *ősök szellemének tisztelete* állott. (Török vonás: ősbálványok, halotti tor stb.) Hitük később *természetimádással* bővült. Istenük a csillagos ég szelleme lett, akinek tiszteletére a táltosok (áldó-) kútnál, forrásnál, fánál fehér lovat áldoztak. De hittek a nap, hold, tűz,

víz, föld, levegő szellemeiben, a jó és a rossz szellemekben is (tündér, boszorkány) és az ördögben. Varázshatalmú bűbájosai (sámánjaik) önkívületi állapotukban érintkeztek a szellemekkel (bű-báj; varázsló, jós, javaş: v. ö. „javaşasszony.”) De tiszteltek egy mindenekfelett álló égi *Istent* is. (*Öregisten*.)

Családi életük tiszta és szeretetteljes volt. Az asszony férjét urának nevezte, a férfi viszont *feleségének* tekintette és megbecsülte nejét. A férfi előbb elrabolta, később vásárolta (jelképesen) a leányt atyjától (*eladólány, vőlegény*: vevőlegény).

Nyelvük nem sokban különbözött attól a magyar nyelvtől, mely a Halotti Beszédben maradt reánk. *Hősi dalaikat* énekmondók, igricek adták elő a harcosoknak, *meséik* és *mondáik* néhány eleme máig is fennmaradt (Fehérlófia, a hún-magyar mondák.) *Írásuk* a türk írás, rovásírás volt, de azt egy-két görög és ósláv betűvel kiegészítették.

2. *Az Árpádok korának* emlékét méltán őrzi olyan kegyelettel a magyar nemzet. Nekik köszönhetjük nemzeti, állami létünknek azt az erős alapját, amelyen a második évezredbe lépett Magyarország nyugszik. Árpád vezette be őseinket mai hazánkba, a Kárpát-medencébe, hazát szerzett őseinknek s nagy utódai tették azt oly erőssé és hatalmassá, hogy szembe tudott állani a német- és görög császárság minden támadásával. Ők nyitottak kaput a kereszténységnek; ők alapítottak független nemzeti királyságot s e két hatalmas tényezővel (kereszténység és függetlenség) megszabták a nemzet jövőjét minden időkre. A katolikus egyház az ő támogatásuk mellett vonta meg a keresztény-latin művelődés barázdáit; a nemzeti királyság pedig alkotmányos életet, jogrendet, bölcs törvényeket teremtett. Árpádtól III. Andrásig a diadalmas honalapítók és szentek, kiváló hadvezérek és törvényhozók ragyogó példáit tárja eléink történetük, s őrzi féltőn emléküket a hazafias kegyelet.

A katolikussá lett magyarság szellemileg beolvadt a középkor keresztény közösségébe, amelynek egy hite, egy műveltsége volt. A magyarság azonban nemcsak átvette ezt a műveltséget, de becsülettel munkálta is azt. Az egyház és annak szerzetei — a bencések, ciszterciek, premonstreiek, ferencrendiek, dominikánusok s a magyar eredetű pálosok — nevelték és vezették a magyarságot ettől kezdve éppúgy, mint a nyugati népeket. Mi azonban sokkal nehezebb körülmények között dolgoztunk ezért a kultúráért, mint ők, sőt annak védelmében vérünket s hazánknak szinte teljes pusztulását adtuk áldozatul. Mit kaptunk érte Nyugattól?...

A keresztény műveltség terjesztésében, az erkölcsiség fejlesztésében, de az ország szervezésében is legfőbb érdeme a katolikus egyháznak és papságának van. Az ország kormányzásában, törvényhozásában és igazságszolgáltatásában nélkülözhe-

tetlenek voltak a főpapok, akik, ha veszélyben volt a haza, kardot ragadtak, s mint hadvezérek küzdöttek vagy haltak meg érte.

Az iskolák teljesen az ő kezükben voltak. Ifjúságunk ugyanazon az iskolázáson (plébániai, kolostori, székesegyházi és káptalani-iskolák) ment át, mint Nyugat fiatalsága. Egyetemünk még nem volt, de *veszprémi főiskolánknak* nagy hírneve volt egész Európában. Ifjaink szorgalmasan látogatták a külföldi főiskolákat, majd az egyetemeket is (Párizs, Bologna), míg nemes leányaink apácakolostorokban nevelődtek, s az ismereteken kívül főképp kézimunkában és zenében nyertek oktatást. Telesebb kolostori és káptalani iskolák voltak Pannonhalmán, Székesfehérvárott, Pécsen, Győrött, Óbudán és Csanádon. (Állandó szemléltetés.)

A katolikus egyház honosította meg hazánkban a *művészeteket* is. Isten dicsőségére és imáadására fényes templomok épültek, különösen francia, német és olasz hatás alatt. A legrégebbi székesegyházakat (köztük a székesfehérvárit, esztergomit, pécsit) a régi *bazilika-stílusban* építették. Később, kivált a 12. században a *román-stílus* lett az uralkodó. (Ilyenek a még Szent István korában épült pécsi székesegyház, a jáki, lébényi, pannonhalmi és gyulafehérvári templomok.) E templomok nem egyszerű másolatai a hasonló nyugatiaknak, hanem sajátosan magyar formát és díszítést kaptak. Az újabban feltárt esztergomi királyi palota maradványai a román művészet franciás hatását szemléltetik.

A templomokat szobrokkal és festményekkel ékesítették. Legszebb szobrászati emlékeink a jáki, gyulafehérvári és pécsi templomban; legszebb festészeti emlékeink pedig a Szent István korából való veszprémi Gizella-kápolnában maradtak fenn.

Az Árpádkori *tudomány és irodalom* is az egyháziak kezében volt. Magyar szentekről szóltak *himnuszaink* és ezek (Szent István, Szent Imre, Szent Gellért, Szent László, Szent Erzsébet és utóbb Szent [Boldog] Margit) életéről szóltak *legendáink*. A magyar multat írták meg krónikásaink, így Koppány püspök, a Szent László-korabeli „Gesta Hungarorum” szerzője, Anonymus és Kézai is. Előbbi III. Béla király udvari kancelláriának volt és Kézai is. Előbbi III. Béla király udvari kancelláriájának volt. Az Árpádok korának magyar nyelvét őrizte meg a 13. század elejéről való Halotti Beszéd.

3. Az *Anjouk és örököseik* idejében is épűgy, mint előbb az Árpádok alatt, éreztette áldásos befolyását a katolikus egyház. A királyi udvarban, az állami kancelláriában főpapjainknak volt döntő szavuk. Őket küldték követül idegen fejedelmekhez, ők végezték a külfölddel való királyi levelezést. Ezeken kívül mint térítők, a tudomány, irodalom, művészetek s a közműve-

lődés irányítói és munkálói szorgalmaskodtak. Anjou királyaink is követik az Árpádokat az egyház védelmében. Nagy Lajos az egyház „zászlótartója“ lett, Zsigmond pedig az egyházzsakadás megszüntetésével tett jó szolgálatot egyházának.

Ők emelték hazánkat szellemi műveltség tekintetében is Európa vezető államainak sorába.

Nagy Lajos Pécssett (Béccsel egyidőben, 1367), Zsigmond Óbudán alapít egyetemet. Ifjaink sűrűn látogatták a párizsi, bolognai, prágai, bécsi és krakkói egyetemeket. Itthon pedig, ahol kolostort emeltek, ott iskolát is nyitottak, melyben a nép gyermekeit tanították meg az elemi ismeretekre.

Szerzeteseink szorgalmasan másolták a Szentírást és a szentek életrajzeit. Becses *irodalmi* értéke e kornak a *Bécsi Képes Krónika*, amelyet Kálti Márk, székesfehérvári kanonok írt, s amely legjobban megőrizte régi mondáinkat. A 14. századból való három becses magyar nyelvemlékünk is: a *lőweni Mária-siralom*, a *gyulafehérvári széljegyzetek* és a *königsbergi imatöredék*.

Nagyobb lendületnek indultak a *művészetek* is (fejlődő városi élet.) A régebbi félkörös román stílus helyébe a csúcsíves gót stílus lép, ebben építik az új templomokat s erre alakítják át a régiek nagyrészét. Ilyen stílusban épült a szép kassai székesegyház, a soproni, brassói, eperjesi, lőcsei, bártfai, kolozsvári főtemplom. Külső és belső fényben, pompában versengtek egymással a budai és visegrádi királyi paloták, melyekről a külföldi fejedelmi vendégek is elragadtatással beszéltek, míg Erdélyben Vajdahunyad vára tanúskodik a kor nagyszerű művészetéről.

A gotika szobrászati emlékeit leginkább a felvidéki templomok *szárnyasoltárai* őrizték meg.

Az Anjouk korában váltak európai hírűvé szobrászművészetük révén *Kolozsvári Márton és György*, akiknek egyetlen megmaradt alkotása (Szent György lovasszobra) ismeretlen módon a prágai királyi palota elé került. (Másolata a budai Halászbástyán és Szegeden látható.) Az ő hatásukra emelkedik európai színvonalra híres régi *ötvösművészetünk* is. (A győri székesegyházban Szent László hermája, külföldön az ú. n. aacheni kincs, amellyel Nagy Lajos ajándékozta meg a maga építette aacheni kápolnát.)

Olasz hatásról tanúskodik a szepesváraljai templom bejáratának falfestménye, amely Károly Róbert koronázását ábrázolja. (Ez már reneszánsz alkotás!). Ugyanílyen a Bécsi Képes Krónika ötletes és eleven képsorozata is.

4. *Mátyás korának szellemi képe* már magánviseli a korabeli *humanista-reneszánsz* életfelfogást, amely egyre jobban elkanyarodik a középkor világszemléletétől.

Ezt a szellemi irányt tükrözi vissza híven a Hunyadiak és Jagellók mozgalmas kora. A korszak elején hazánk világtörténelmi szerepet tölt be azzal, hogy Hunyadi János vezérlete alatt megmenti hazánkat s ezzel Európát és annak műveltségét a török előzönlésétől. E korszak folyamán alakul ki az egységes és erős magyar nemzeti királyság, hogy azután Mátyás halálával rátérjen arra az útra, amely a mohácsi mezőn át a másfél százados török hódoltságához vezet.

Mohácsig a katolikus vallás az egyedüli és uralkodó. A papság most is megtartotta régi befolyását, és megtett minden tőle telhetőt, hogy amikor szükség volt rá, segítsen az ország bajain, vagy legalább enyhítse azokat. Ha akadt is az egyháznagyok közt elvétve olyan, aki magánérdekeit tette előtérbe (humanista-reneszánsz hatás!), a legtöbbje föláldozta munkáerejét, vagyonát, életét hitéért, honáért.

Hálára kötelez, különösen az az atyai gondosság, amellyel a római Szentszék segíteni igyekezett hazánk ügyes-bajos dolgain, e korban is. Követői csillapítják a trónversengéseket, pártviszályokat, buzdítják fegyverre az országot a török ellen, gondoskodnak külföldi segítségről, s lemondanak olyan előnyökről és jogokról (kegyúri jog), amilyeneket más nemzeteknek nem engedtek el. Mindezen engedékenységgnek és anyagi támogatásnak oka az volt, hogy megmentsék az ország békéjét s ezzel a kereszténységet, amelynek hazánk keleti védőbástyája lett.

A keresztes hadjáratok megismertették Európa népeit Kelet fényűzésével és a kereszténységtől eltérő hitével. Ez ismeretek hatására új világszemlélet alakul ki, amely háttérbe szorítja a középkor egyetemes és természetfölötti gondolat- és érzésvilágát. Ez a földi menyországot hirdető és kereső új gondolkozásmód a *humanizmus* volt. Bölcseje az olasz Firenze lett. Terjedésének nagy lendületet adott Konstantinápolynak török kézre jutása (1453). Ugyanis az Itáliába menekült görög tudósok az olaszokkal versengve kutatták az ókori görög-római műveltség emlékeit, mivel ezekben látták világnézetiük alapját.

Hazánkba egyenesen olasz földről szivárgott be e gondolkozásmód az Anjou-korszak végén, Francia- és Németországot megelőzve. Virágzását azonban Mátyás korában érte el, akinek pompakedvelő udvarában bőkezű pártfogásban részesült e mozgalom minden külföldi követője.

Különösen nagy jelentősége volt a magyar humanista-reneszánsz életfelfogás kialakításában Mátyás második feleségének, *Beatrixnek*, a nápolyi király leányának, bár az új eszméket Mátyás már nevelőjétől, *Vitéz János* püspöktől ismerte meg először.

Mátyás — bár 35 évi uralkodása alatt szinte állandóan háborút viselt — teljes erejével segíti a művelődés ügyét. Pozsonyban egyetemet állít (1467), amelynek legfőbb célja a görög nyelv és a természettudományok ápolása.

Legékeőbb bizonyossága művelődési politikájának világhírű könyvtára, a *Corvin könyvtár*, amely példányszámra nézve mindjárt a vatikáni könyvtár után következett. Ebben kézíratos könyvek, díszes kódexek voltak legnagyobb számban, bár az Itáliában járt Hess András már Budán is állított fel nyomdát (1473) a nagy király bőkezű támogatásával. Magyar nyelvű könyv — bár az is volt könyvtárában — egy sem maradt reánk.

A kódexek nagyobb részét Itáliában másolták és díszítették, de Budán is dolgoztak másolók és miniátorok (miniaturafestők). A könyveket selyembe, bársonyba kötötték, a hollós Hunyadi-címerrel, dús aranyozású kerettel és ezüstös aranykapcsokkal ékesítették.

E világhírű könyvtárból ma csak mintegy 170 kódexet ismer a világ, amelyből kb. 45 van hazánkban.

Mátyás udvara európai központja volt a humanista-reneszánsz műveltségnek. Udvarában élt az olasz Ugoletti, mint könyvtárosa; Galeotti, a királyról szóló anekdoták feljegyzője, Bonfini, a történetíró és mások.

A magyar történetírók közül kiemelkedik Thúróczy János, aki krónikájában a magyarság történetét írta meg 1479-ig.

A történetíráson kívül Verbőczy jogi műve: a Hármaskönyv emelkedik ki, amely első rendszeres gyűjteménye a magyar jognak.

Költészetünk emlékei közé tartozik ez időből a „Szabácsviadaláról” szóló ének, a Mátyás választásáról és haláláról szóló énektöredék; Apáti Ferenc „Feddő éneke”, míg a vallásos irodalomból több emlék maradt fenn. Nevezetesebbek a Margit-legenda (Ráskai Lea), a Szent Katalinról szóló legenda (Temesvári Pelbárt), a Szent Bernát-himnuszok és Mária siralmak.

A művészetek terén az építészetben még a csúcsíves stílus hódított ugyan, de már a reneszánsz is terjedt. E nemben legszébbek voltak Mátyás királyi palotái, a vajdahunyadi vár (csúcsíves, reneszánsz elemekkel keverten), az esztergomi Bakócz-kápolna, a pozsonyi és bártfai városháza.

Reneszánsz stílusban készült az esztergomi prímási kincstár „Kálváriája” (francia és olasz hatás) és Mátyás „Feszülete”, melyek mindegyike párját ritkító mű.

A reneszánsz embere hatalomra, győzelemre, dicsőségre, elismerésre vágyott egész lelkével, szerette a pompát, széppé,

kényelmessé igyekezett tenni életét, s e cél érdekében minden eszközt megengedettnek vélt.

Mátyás azonban mint humanista-reneszánsz uralkodó is megmaradt vallásosan katolikusnak, tisztelettel és ragaszkodással viseltetett az egyház feje iránt s jellem tekintetében is felette állt kora legtöbb uralkodójának.

III. Összefoglalás. A keletről Közép-Európába szakadt magyarság elfordult Kelettől s néhány század múltán teljesen nyugativá lett, amit a felvett katolikus hit biztosított számára. A „késői jövevény“ azonban nemcsak hogy hasznos munkása lett Nyugat műveltségének, hanem védelmezője is minden keletről jövő támadással szemben, olykor saját fajronkai ellenében is.

De elévülhetetlen érdeme a magyarságnak az is, hogy mint keletiből lett nyugati műveltségű népnek, nagyszerű tehetsége volt e kétféle kultúra közvetítésére és kicserélésére, amire rajta kívül Európában alig vállalkozhatott volna más nép sikeresen.

A középkori magyarság szellemi műveltsége teljesen azonos volt a tőlük nyugatra élő népekével, s a magyarság mint velük mindenben egyenrangú állott a legjobbak között.

Vicsay Lajos.

A német dalok hatása tanulóinkra.

(Pedagógiai — lélektani vizsgálat).

(Folytatás.)

A mai pedagógia a tanítás egyik vezérelvévé az *aktivitást teszi*. A tanítási óra minden egyes mozzanatában a lehetőség szerint érvényesüljön a tanuló öntevékenysége. Ezért ahol csak lehet, növendékeinket belevonjuk a tanításba, mert sokkal több értéke van annak a munkának, amit a *tanuló saját maga, önállóan végez*, — ha mégoly kevésbé tökéletes is az —, mintha mi magunk végeznénk. Felszínre engedjük mindazt, ami *egyéni* a tanulóban van, amit ügyes *alakítással, csiszolással* érvényesíthetünk. A tanuló munkakedvét, örömét nagy mértékben fokozzuk, ha teret biztosítunk aktivitásának, vagy ha esetenként helyettesíthet bennünket.

Ez a felfogás vezetett akkor, mikor arra szoktattam növendékeimet, hogy a tanult *dalokat maguk vezényeljék*. Itt természetesen elsősorban a jóhallású tanulók jutnak szerephez. — A növendékek közösen kiválaszthatnak egy alkalomszerű dalt az éneklésre és egy társuk az osztály előtt állva vezényli. Hogy milyen *élményt jelent* ez a számukra, azt ítéljük meg saját megnyilatkozásaikból.